

אַזעלכע פֿרויען! צווייטער טייל – חנה און רויזע זענען געוואָרן אַנאַ און רוזאַ

Sådana kvinnor! andra delen – Chana och Royze blev Ana och Róza

Chana Rabinsohn föddes 1893 i Codăești, Moldavien, men växte upp i Bukarest. Hemmet var fattigt trots att pappa Hersh Kaufman Rabinsohn var både *shoykhet*, kantor och lärare i hebreiska. Att den begåvade Chana endast gick åtta år i skolan hade både ekonomiska och politiska orsaker.

Hennes tidiga engagemang i den socialistiska rörelsen var vid den tiden ett riskfyllt företag i Rumänien så hon sökte sig utomlands för studier i Schweiz och Sovjetunionen. I Schweiz träffade hon sin blivande make Marcel Pauker och i Moskva insåg man snart hennes politiska kvaliteter och hon sändes både till hemlandet och Frankrike för att arbeta politiskt, men nu som Ana Pauker.

Royze Stoleru såg dagens ljus 1912 i Darabani i nordöstra hörnet av Rumänien, inte så långt från Chana Rabinsohns födelseort. Royze hade dock ett bättre utgångsläge, då hennes familj var mer välbeställd som innehavare av ett bageri och en mjölkaffär. Royze kunde påbörja sina studier i ett handelsgymnasium i Iași, *Școala de maici*. Precis som Chana reagerade hon på de skriande orättvisorerna i samhället och blev en radikal vänsteraktivist.

I mellankrigstidens fascistoida Central- och Östeuropa ansåg många judiska ungdomar att endast socialister ur Bund eller moskvatrogna kommunister kunde företräda de judiska intressena där. Ana Pauker var som utländsk kommunist skolad i Moskva och sändes som representant för Komintern till Rumänien. För den unga politiska aktivisten Royze Stoleru var hon ett känt och beundrat namn. Det kommunistiska partiet var här som i flera länder förbjudet. Efter en mycket omskriven rättegång 1936 i Craiova, där Pauker var sin egen försvarare, dömdes hon till tio års fängelse. Efter en tid kom hon till fängelset i transylvanska Dumbrăveni, där också Stoleru avtjänade sitt straff för politisk aktivitet. Pauker organiserade snart undervisning för de kvinnliga medfångarna i franska, tyska, marxism-leninism och även i standardämnet för kommunisterna: politisk ekonomi. Mötet med Ana Pauker kom att prägla resten av Royzes liv och hon återkom ofta till det när vi talades vid. Hon mindes också hur Ana Pauker under en tid ville vara ensam och inte prata med någon. Även om hon själv aldrig kommenterade det öppet hade hon troligen fått veta om maken Marcells avrättning i Moskva i augusti 1938.

Båda kvinnorna hade dock turen med sig i tidens politiska malström. Vid en fångutväxling kom Pauker den 7 maj 1941 till staden Ufa i Sovjet för att efter kriget åter skickas till Rumänien som inofficiell ledare för kommunistpartiet där, utnämns till utrikesminister och få andra viktiga regeringsposter. Då var hennes man redan mördad, 75 % av de utländska kommunisterna i Sovjet hade likviderats och fraktionsstriderna skördade sina offer. Till sist anklagades även Pauker 1952 för kosmopolitism och fängslades. Hon hade skaffat sig fiender genom sitt motstånd

mot den sovjetiska modellen för kollektivisering av jordbruket och sin egensinniga emigrationspolitik för den rumänska judarna. Då hon gråtande fick nyheten om Stalins död fick hon höra: *Gråt inte Ana, hade han levt vore du död.*

Den senaste domen mot Royze Stoleru 1940 blev sju år men hon hade tur, för fängelset tömdes vid det ryska inlemmandet av Bessarabien i Sovjetunionen. Vid krigsutbrottet den 22 juni 1941 evakuerades Royze österut med tåg, där hon fick ansvara för vagnen med fältbageriet, allt under svåra bombardemang. Senare lämnade hon dramatiskt Stalingrad med en flodpråm på Volga för att bege sig söderut.

Efter en tid med bomullsplockning i Uzbekistan då hon ådrog sig malaria hamnade hon till slut långt borta i Shorab, där hon arbetade i en fabrik för gummistövlar. Shorab var en ort i Tadzjikistan på gränsen till Kirgizistan sydost om Uzbekistans huvudstad Tasjkent, öster om det mytiska Samarkand.

Där gick Royze en dag 1946 på gatan i samhället, som skulle bli en stad först 1952. Hon sökte någon som kunde laga hennes klänning. Och si, var där inte en skräddare med sin maskin! Jodå, en polsk jude bland hundratusentals andra som flytt till Sovjet, evakuerats österut och även i många fall räddat sig till livet. Men innan han kom till Shorab hade han under svåra umbäranden under två års tid fällt träd i karelska Gulag.

Sucher Ber Krzesiwo var skräddaren som skulle bli Royzes make. Han stammade från den polska staden Działoszyce mellan Kraków och Kielce, en shtetl, som 1939 hade 6 000 invånare men 1946 endast 2 500, mer än hälften hade varit judar...

Så är det när tillfälligheterna styr våra öden. I Bytom i södra Polen (tidigare Beuthen i tyska Oberschlesien) blev rumänska Royze Stoleru nu Róza Krzesiwo och födde Dawid, avlad i asiatiska Shorab.

Att återvända till födelsestaden Działoszyce var inget alternativ för Sucher Ber med tanke på hans senaste besök där som fick avslutas genom att han gömd i en vagn fick föras ut därifrån. Pogromen i närbelägna Kielce 1946 hade talat sitt tydliga språk. Nej, då var det tryggare i de "nya" områdena som införlivats i Polen efter krigsslutet. Tryggare bara under en tid för i slutet på 1960-talet kom nästa antisemitiska våg och många polska judar lämnade landet.

Och så träffade jag Dawid Krzesiwo, min äldsta vän från den polsk-judiska gruppen. Och på Neuberghska äldreboendet fanns mamma Róza, pigg på att berätta och argumentera. Vi var inte alltid överens, varken om de rumänska judarnas öde eller politiken, men det var uppfriskande. Utan Rózas trasiga klänning i Shorab hade jag varken rest till Darabani eller Iași och inte heller ätit Dawids *matsebray* hemma i köket hos honom och hans fru Jacqueline.

Jag är tacksam för att ha fått träffa människor från Den Stora Världen med totalt annorlunda livserfarenheter än de vanliga trygga svenska. Så jag kan säga till Royze, Róza (Ruzha) på hennes två modersmål: *Mulțumesc foarte mult! A groysn dank dir Reyzele. Zolst hobn a likhtikn Gan Eydn!*

Bild från Internet och privat, text Staffan Böös